

Kurt Flasch

MIÉRT NEM VAGYOK
KERESZTÉNY?

Beszámoló és érvelés

Fordította:
Simon József

TARTALOM

<i>ELŐSZÓ</i>	7
---------------	---

BEVEZETÉS GYANÁNT

1. Számvetés	11
2. Mit jelent esetünkben a „keresztény”?	22
3. Egy kis önéletrajz	34
4. Szombat délutánok Herbert Braunnál	37

ELSŐ RÉSZ

I. fejezet / TÖRTÉNETI SZAKASZ

1. Történeti szakadások	51
2. Intellektuális tendenciák	56
3. Történeti-kritikai kutatás	61
4. A hit új megalapozásai	82

II. fejezet / AZ IGAZ HIT

1. Néhány dolog az „igazságról”	109
2. Igaznak kell lennie a vallásnak?	117
3. Miről ismerhetjük fel az igaz vallást?	120
4. Vallási igazság ma	124

III. fejezet / JÖVENDŐLÉSEK ÉS CSODÁK

1. Jövendölések	144
2. Csodás történetek	151
3. A feltámadás	160
4. A „világ megtérése”	176

MÁSODIK RÉSZ

<i>IV. fejezet / ISTEN</i>	
1. Lehetséges volna, hogy Isten halott?	185
2. A filozófusok Istene	192
3. Az atyák Istene	210
<i>V. fejezet / ...ÉS A VILÁG</i>	
1. Célszerű?	225
2. A rossz	230
3. Kezdetben teremté Isten...	241
<i>VI. fejezet / MEGVÁLTÁS</i>	
1. Mitől megváltva?	259
2. Kiváltás	266
3. Áldozat	275
4. Ágoston. Megváltás halállal és ördöggel	281
<i>VII. fejezet / ETIKA</i>	
1. Új szabályok	288
2. A <i>Tízparancsolat</i>	291
3. A <i>Hegyi beszéd</i>	299
4. Szexualitika	308
<i>VIII. fejezet / LÉLEK. MENNY ÉS POKOL</i>	
1. Lélek. Halhatatlanság	312
2. Még egy kölcsönzés a filozófiától	315
3. Szegény lélek	329
4. Menny és pokol	333
<i>IX. fejezet / MILYEN ÉRZÉS NEM KERESZTÉNYNEK LENNI</i>	
1. Egy személyes könyv	340
2. Mindaz, ami nekem nem hiányzik	342
3. Az esztelenség kereszténysége	345
4. Második áttekintés	353
<i>NÉVMUTATÓ</i>	359

ELŐSZÓ

1) Nem vagyok többé keresztény. Azt szeretném itt elmagyarázni, hogy miért nem. Gyakran kérdeznek okaimról, ma erre akarok válaszolni olyan röviden és világosan, ahogy csak lehetséges. Megelőlegezve a választ: kivonulásomnak kevés köze van az egyházak állapotához, és sok köze van ezek igazságigényéhez. Jelen esetben tehát nem egyházkritikáról, hanem azon okokról van szó, melyek miatt egyetlen egyházi tanításban sem osztozom.

2) 1927. március 6-án tartotta meg Bertrand Russell később elhíresült előadását *Why I Am Not a Christian* címmel. Egy példaszerűen világos és rövid szöveg; 12 oldalra rúgott nyomtatásban. Klasszikus egyszerűséggel ötvözte a személyes reflexiót az elméleti argumentációval. Én most 85 évvel később még egyszer felelevenítem a témát, minthogy aktualitása megnövekedett. Saját tapasztalataim alapján és új érvekkel vizsgálom meg azt. Ha Russell megfogalmazását mindenáron el akartam volna kerülni, az stilisztikai modorossághoz vezetett volna.

3) A *Wikipedia* a bochumi Ruhr-Universitätén tartott nagyjából 40 előadásomból csak ezt az egyet tünteti fel: *Miért nem vagyok keresztény?* Úgy állítja be, mintha egy kétórás leköszönő előadásról lett volna szó, azonban ez

egy két szemeszteren át húzódó négyórás előadás volt. Ez a közlés megkeresések özönét indította el. Mindig akadt valaki, aki újra és újra csak azt akarta megtudni, hogy hol lehet megvásárolni a szövegemet. Nem tudtam minden kérdést külön-külön megválaszolni. Ezért megértésüket kérem, és itt röviden összefoglalom okaimat. Az összegzés elsősorban nem szakteológusok számára készült, hanem azoknak, akik önnön hitükben bizonyosak vagy bizonytalanok. Beszámolok és érvelek. Egy keveset elbeszélék életemről, minthogy privát megfontolásaimat írom le és személyes döntésemet alapozom meg. A fő hangvétel az argumentumoké, melyek maguk után vonták az elválást. Ezeket csak addig követem, amíg azok a nem professzionális érdeklődő olvasó számára hasznosak.

El kívánom kerülni a szakzsargon, különösen akkor, amikor Ágostonról és középkori szerzőkről beszélek, de ugyanígy a teremtéstörténet és más bibliai helyek leírása esetében is.

Az olvasó számára fenntartom, hogy minderről ítéletet alkosson. Amúgy is akadnak keresztények, akik egy e témáról folytatott vitát helyesebbnek találnak annál a hagyományosan magától értetődő elképzelésnél, hogy mindannyian keresztények vagyunk.

4) Lehet-e vagy maradhat-e az ember ésszerűen keresztény? Számomra úgy tűnik, hogy e kérdés tüzetes tárgyalása általános érdeklődésre tart számot. Sok a kételkedő; a homogen néphit ideje fölött Európában eljárt az idő. Záporozik az egyházkritika, de a felekezeti tanítások nagymértékű kíméletnek örvendenek. Ezeket ugyanis sokan a felebaráti szeretetre redukálják, és mindazt, ami meghaladná, erre alapozzák. Épp erről, tehát a keresztény hit igazságáról

kívánok eszmecseréket kezdeményezni. Nem a „vallás”-ról van szó általában véve, hanem keresztény kívánalmakról itt és most. Ezek nyilvánosan politikai és társadalmi befolyást követelnek például a Bundestag törvényhozására, az egészség-, oktatás- és médiapolitikára. Már csak ezért is nyugodt vizsgálat tárgyát kell képezniük.

Ott árok, ahol állok. Nem beszélek a buddhizmusról és az iszlámról. Ezekkel kapcsolatban csak olyan emberek szavára figyelek, akik e vallások dokumentumait eredeti nyelven tanulmányozzák. Európa katolikus és protestáns kereszténységéről beszélek. Ennek az igazságra vonatkozó esélyeit vizsgálom a jelenben, és ahol szükséges, ott pillantást vetek arra a múltra, ahonnan származik.

Mainz, 2013. március 12.

Kurt Flasch

BEVEZETÉS GYANÁNT

1. Számvetés

83 évesen erős léptekkel haladok életem vége felé. Kihasználom az alkalmat arra, hogy itt mérlegre állítsam tapasztalataimat. E tapasztalatokhoz tartozik a keresztény vallás. Nem ez volt életem egyetlen témája, még csak nem is fő tartalma. Politika és filozófia, történelem és irodalom éppoly fontosak voltak. Azonban mindig visszatértem hozzá változatos formákban, és ezért röviden összefoglalom azt, amit ez számomra eredményezett.

Korán és meglehetősen kedvező körülmények között ismertem meg, nem győzelmének idejében, hanem egy kis csoportban, mely szenvedett és üldöztetésnek volt kitéve. Az egyik nagybátyám szerepel a 20. század katolikus mártírjainak jegyzékében. Később nyugalomban és függetlenül tanulmányozhattam legnagyobb szellemi és művészi teljesítményeit. Olvastam a Biblia apró betűs kiadását, és Joseph Ratzinger kardinálissal a Sorbonne amfiteátrumában vitatkoztam igazságáról. Az eredmény nem gyűlölet volt, hanem nyugodt, sőt derűs távolságtartás. Nem vagyok többé keresztény. Szeretném elmagyarázni, miért nem.

Számomra, mint mondtam, a keresztény tanításról van szó. Azonban már hallom is az ellenvetést, miszerint a kereszténység elsősorban nem *tanítás*, hanem *élet*. Ahol élet, ott nem is fogom kritizálni. Ám mindeközben 2000 éves

lett. Hosszú ideig birtokolta a hatalmat, és megmutathatta, hogy mi mozgatja őt. Minden alkalmat megragadott annak megmagyarázására, hogy számára mi a fontos. Ugyanígy sok embertársunk kereszténynek vallja magát, miközben alig vagy egyáltalán nem törődik azzal, hogy mit mond a kereszténység önmagáról. Ennek jó okai vannak; nem rajtuk kell számon kérni azt, hogy a keresztény tanítások alig érték el az életet. Mindazonáltal megérdemelték Fichte gúnyolódását, amennyiben nem kevés keresztény hitette el magával és másokkal, hogy „hiszünk valamit, amikor egyszerűen csak nincs kifogásunk ellene, és nyugodtan helyben hagyhatjuk”.¹ A keresztény egyházak a maguk három fő alakzataikban – keleti ortodoxia, római katolicizmus és a protestáns egyházak – megszámlálhatatlan gyakorisággal mutatták be magukat. Hitformulákat és zsinati határozatokat, hitvallásokat, életregulákat és rituálékat teremtettek; zsinatok és tanítóhivatalok rögzítették kötelezően a kereszténység tanítását. Mindehhez egészen a 20. századig azzal a szeretetre méltó sajátossággal is rendelkezett, hogy a világosság kedvéért hozzáfűzte, hogy aki ellentmondana tanításának, az örökké elkárhozik. Az elutasítás megfogalmazását oly gyakran használta, hogy erre egy saját rövidítést is feltalált. A régebbi teológiai könyvekben csak annyi olvasható, hogy *a. s.*, vagyis *anathema sit*, azaz legyen átkozott. Túlzó válaszokat adott e kérdésekre: „Mit is akartok? Mit hisztek ti?”

Az információk nem egységesek. A keresztény hit története tele van vitákkal és elágazásokkal. Aki ma megkérdezi, hogy mit hisznek a keresztények, százféle választ kap. Ám e válaszok közös sajátosságokat is mutatnak. A távoli rég-

¹ Johann Gottlieb Fichte: *Minden kinyilatkoztatás kritikájának kísérlete*. Ford. Rókay Zoltán – Gáspár Csaba László. Budapest, L'Harmattan, 2003. 137.

múlt különböző csoportjaihoz fordulnak tanácsért, olyan könyvekhez, melyek időszámításunk szerint 100 körül keletkeztek, de éppígy a 4–5. század egyházi zsinatainak határozataihoz is, valamint a 16. század hitvallásaihoz. Alkalmanként tagadják ezt. Fiatalabbaknak akarnak kinézni annál, mint amilyenek valójában. Kisebb csoportok egyes darabokat kiszakítanak az öreg építményből. Mindeközben azt állítják, hogy ők nyújtják az „eredeti” kereszténységet; még ők is a keresztény „életre” és „tanításra” hivatkoznak.

A leginkább a *szemünk* előtt lévő egyházi előjárók muzeális jelleggel lépnek fel, ami nem véletlen. Nagyjából úgy gondolkodnak, ahogy kinéznek – címzetes pompával, mint „Őszentsége”, idejét múltan és egzotikusan, egyenruhában és szószörnyetegekkel, mint egy szuperintendáns. A reprezentatív egyházi élet gondosan ügyel önnön bénult formájára. Előszertetettel nézünk meg idősebb férfiakat régimódi öltözetben és előszertetettel hallgatunk egy idejétmúlt nyelvet. Néhányan közülük átérzik annak szükségserűségét, hogy felhagyjanak a muzeális hangvétellel. Egyik-másik teológus aktualizált enyhítésekért száll síkra. Egy páter veszi a bátorságot és lélekápolásra adja magát; a lutheránusok szívesen bocsátkoznak bele a környező világba. Azonban a kitörési kísérletek mintegy megbilincselve kötődnek a múlthoz. Aki meg akarja ismerni a jelen kereszténységét, nem képes kikeveredni annak idejétmúlt önértelmezéseiből. Nem vitatom, hogy valahol létezik olyasmi, mint keresztény élet. Senki sem fogja ezt pápák ünnepélyes temetésével és a reformáció jubileumaival összetéveszteni. A történetileg hozzáférhető önmeghatározások alkalmasak arra, hogy kitegyük magunkat a velük való vitának. Ezért kell annak, aki ma fontolóra veszi a kereszténységet, gyakran a tanítások régi darabjaihoz

fordulnia – mégpedig leginkább a *Hitvalláshoz*, amelyről a katolikusok és a protestánsok nyíltan lemondanak.

Nem az foglalkoztat, hogy a kereszténység idejétmúltnak néz ki. Kezdetei 2000 évvel ezelőttre nyúlnak vissza. Természetesen nem azért nincs a kereszténységnek igaza, mert ilyen régi. A geometria még régebbi. A görög filozófia nemkülönben. Ezeknek is szembe kell nézniük a tradíció terhével.

Erről is beszélnem kell, minthogy a filozófia és a történeti kutatás tették gyakorúvá a keresztény hitre vonatkozó gyermeki kételyemet. Nem mintha egy kereszténység-ellenes filozófiát fogadtam volna el már eleve. A fertőzés szubtilisabb formában zajlott le: filozófusok erősítették meg a bennem csírázó meggyőződést arról, hogy felelős vagyok saját nézeteimért, és hogy ezeket meg kell és szabad vizsgálnom, valamint, hogy ezeket értékelnem kell és szabad. Történészek és grécisták mutatták meg nekem, hogy hogyan is kell pontosan olvasni; filozófusok tanítottak meg arra, hogy a keresztény dokumentumokat is pro és kontra érvek szerint kell átgondolnom. Ők ültették el bennem a meggyőzések felülvizsgálatára vonatkozó bátorságot. Ők döntötték le kételyemet azzal kapcsolatban, hogy én, aki ingadoztam, vajon megengedhetem-e magamnak azt, hogy a legünnepelebb tételeket önállóan vizsgálat tárgyává tegyem. Ők mutatták meg, hogy a hívők, pontosan úgy, mint a nem hívők, elkerülhetetlenül szemben állnak a hagyományt megítélő Énnel. Még az is, aki pusztán csak elfogadja azt, sőt, az is, aki azt tanítja, hogy egyetlen földi halandó sem értékelheti Isten szavát, már ítéletet mond felette: azt állítja, hogy érdemes az elfogadásra és visszautasításra más hagyományokat. Nem az akkoriban közkeletű

keresztényellenes filozófiai tézisek okozták a súrlódást, hanem én magam hoztam ezt létre. Felhatalmazva éreztem magam arra, hogy világértelmezéseket önhatalmúlag és távolságtartóan vizsgáljak meg. Semminek nem volt szabad magától értetődőnek számítania abból, ami számomra fontos volt, mindenekelőtt – a gonosztevők még hatalmon voltak! – semmi politikainak, semmi iskolai anyagnak, semminek a féktelen olvasmányok közül, és végül a keresztény vallásnak sem, ami engem ahhoz segített, hogy önmagamat Énként ragadhassam meg, mely Én illetékes az igazság és a nem igazság kérdésében.

A születés, a történelem és a környezet véletlene, melyekről most mesélnem kell, segítségemre siettek. Ezek tették életemet és gondolkodásomat a filozófia és a vallás mai viszonyának individuális példájává. Ennek leegyszerűsített bemutatása ezen könyv célja. Nem hallgatom el az individuális konstellációt, melynek megisméltése éppúgy nem lehetséges, mint ahogy nem is kívánatos. Minden olvasó eldöntheti, hogy mit vezet be ebből saját megfontolásaiba, és mit utasít vissza. Az individualitás és az igazság összefüggésére még vissza fogok térni; bevezetésként Goethe következő gondolatmenetét ajánlom átgondolásra a *Költészet és valóság*ból:

Akár a földön, akár a mennyben, akár a jelenben, akár a jövőben keressük is legmagasabb rendeltetésünket, belülről állandó ingadozás, kívülről pedig zavaró behatások fenyegetnek, míg egyszer s mindenkorra el nem tökéljük, hogy kijelentjük: a helyes az, ami egyéniségünknek megfelel.²

² Johann Wolfgang Goethe: *Költészet és valóság*. Ford. Szöllősy Klára. Budapest, Magyar Helikon, 1965. 425.

Nem mintha a keresztény hitről való beszéd esetén tisztán individuális lelki ügyekről volna szó. Néhány dolgot ki lehet jelenteni objektív módon, úgy a kereszténységről, mint ahogy a filozófiáról. Hogy a filozófiával kezdjük: igazolhatóan bizonyítható, hogy a hellének istenvilágával korán konfliktusba került, és az is, hogy hogyan történt ez. Az is éppígy igazolható, hogy a költészettel és a vallással szembeni magasabb rangú képzésideálját polemikus módon vitte keresztül, gyakran nyers szavakkal:

Hérakleitosz Homéroszt ostorozta, ugyanis Homérosz számos, egymással versengő istenei gúnyt űztek az *egyetlen*, isteni-természetes realitásból. A görögöket át kellett nevelni. A korai filozófusok szerint Homérosz és Hésziodosz istenei emberi találmányok.

Platón is kritizálta ezen isteneket. Filozófiája arra volt hivatott, hogy megjavítsa Athén korrumpot magán- és nyilvános életét. Meg kellett valósítania a helyes életet, akár a nép körében elterjedt vallási hiedelmekkel szemben is, szükség esetén átértelmezve ezeket. Néhánynak sejtés szintjén volt igazságtartalma, mint az orákulumok kinyilatkoztatásainak, de a nagymértékű korrupció – mely a legigazságosabb ember kivégzéséhez vezetett – azt bizonyítja, hogy eljött az ideje annak, hogy megalapozóan számot adjon az életet vezető meggyőződésekről.

Szókratész megmutatta azt, hogy hogyan is néz ki ez: az egyes ember önmagát felelősnek tekinti annak vonatkozásában, amit gondol és mond. Önmagát már nem pusztán csak az őt körülvevő viszonyok termékének állítja be, hanem szembeállítja önmagát ezekkel. Az életet meghatározó fontosságú dolgok közül semmi sem marad számára rögzítve anélkül, hogy kérdésessé válna, kivéve azt, hogy mindezeket meg kell vizsgálnia. Semmi esetre sem akar

mindent megvizsgálni, ám mindazokat mindenképpen, amik általában jónak számítanak. E vizsgálat egyes fiatal-emberekben rajongást kelt, azonban ugyanígy gyűlöletet is. Szókratész rámutat arra, hogy milyen bizonytalanok a helyes étellel kapcsolatos fennálló vélekedések, és újak után kutat. Ezt az önfejlődést rossz néven veszik tőle; Szókratész megfizeti eljárásának adósságát, egészen a halálig.

Maga a konfliktus már a preszókratikus korban fennállt, amit Hérakleitosz B 42-es töredéke bizonyít. Anaxagoras kinyilvánította, hogy Hélios, a Nap nem isten, hanem izzó kövek halmaza. Az uralkodó vallásra támadt azért, hogy érvényesítse a tudás új igényét a hagyománnyal szemben. A hívők bírósági tárgyalással reagáltak istentelenség vádja miatt.

Xenophanész is távolságtartóan beszélt a népi vallásról. Vagy relativizált: az etiópiaiak azt állítják, hogy az ő isteneik feketék és tompa orrúak, míg a trákok azt, hogy kék szeműek és vörös hajúak (B 16). Vagy érvelt: ha az ökröknek, a lovaknak és az oroslánoknak volnának kezeik és képesek volnának festeni, akkor a lovak lóhoz hasonló, az ökrök ökrökhöz hasonló, míg az oroslánok oroslánhoz hasonló isteneket festenének (B 15).

A harc már hamar tombolni kezdett, mégpedig éles szavakkal, és pontosan azért, mert a filozófiának és a vallásnak közös ügyei voltak. Mindketten jelentős témákat feszegettek. Elbeszélték, hogy mi volt kezdetben, megnevezték az eredeteket és felosztották az időket, mégpedig korszakok szerint: aranykor, bűnbeesés *előtt*, bűnbeesés *után*. Az isteneken elgondolkodó – *theologészantész* – költők voltak az első filozofálók. Történeteket (*müthoi*) beszéltek el és adtak a gondolkodásnak. Ilyen szavakkal hivatkozik rájuk Arisztotelész *Metafizikájának* elején. Ők

voltak az a kezdet, amelyet a filozófusoknak figyelembe kellett venni, és amelyet el kellett hagyniuk. Az ősök képeket adtak elő, a kozmoszról, annak eredetéről és jövőjéről való gondolkodásra serkentettek, ám Arisztotelész számára mindez reménytelen kezdetet jelentett.

A régi vallások a népek számára kulturális alakzatot nyújtottak, biztosították az életformát, és segítettek abban, hogy túléljék az összeomlásokat. Nem csoda, hogy foggalkörömmel védték ezeket. Ezért még egyszer hangsúlyozom a filozófusokkal való hasonlóságukat: mindenekelőtt közös ősi származásukat. A görög vallás idősebb volt, mint a filozófia. Mindketten átfogó témákról beszéltek: az etika és a gyógyítás, a mágia és a természetmagyarázat kérdéseit érintették; mindketten igényt tartottak a magán és a politikai jellegű életvezetésre. Gyakran egymással versengve léptek fel. Az újkor folyamán mindkettőnek fel kellett adnia bizonyos kompetenciákat; marginális területté váltak, a speciális alosztályává. Így jött létre az a történeti szituáció, mellyel hívők és nem hívők ma szembesülnek.

Számomra tehát arról a reáltörténeti és intellektuális szituációról van szó, melyben ma vallás és valláskritika találja magát. Témám nem a vallás általában, sem lényege, sem jövője: egyiket sem ismerem. Abban is kételkedem, hogy mások ismernék mindkettőt vagy akár csak az egyiket is. Sokan beszélnek ma a hit jövőjéről, én nem ismerem ezt, és így nem is beszélek erről; jóllehet én sem boldogulok a vallásokról alkotott általános feltételezések nélkül. Ám még első bevezető szavaim sem voltak erre ráutalva, hanem időlegesen és inkább kísérleti jelleggel fogalmaztam meg azokat. Tárgyunk nem a kimenetel általam megfogalmazott formája, nem a vallás általános fogalma, hanem a kereszténység, mivel ez az egyetlen vallás, amit a források alapján

és realitásként átfogó módon ismerem a mai világban. Azt akarom tudni, hogy vannak-e olyan érvek a birtokomban, ami alapján igaznak ismerhetem el azt, vagy nincsenek. Az igazságnak arra a fogalmára utalok, ami itt szerepet játszik, nem pedig a vallás általános fogalmára.

Ezen behatárolás a következő megfigyeléseken alapul. Aki előbb megalkotja a vallás általános fogalmát és utána tér rá az egyes vallások – például a kereszténység – értékelésére, az két vagy három történeti vallás alapján dolgoz ki közös ismertetőjegyeket. Ezeket például etikáikat figyelembe véve alkotja meg vagy leírja nyelvüket. Általában egy vagy két vallást ismer alaposan; így a vallás ilyen „lényegleírásai” kérdéses és töredékes tényfeltételezéseken nyugszanak, és gyakran gyenge nyelvismereten is. A vallás így nyert definíciója nem egyszer burkoltan részleghajló vagy távolságtartó vallásleírást tartalmaz. Aki ezt azután a kereszténységre alkalmazza, könnyen megkapja a kívánt eredményt. Történeti tárgyak vonatkozásában én személy szerint nem bízom a jelenségek ilyen általános leírásában.

Azt, hogy mit jelent az „igazság” mondataimban, képes vagyok elméletben magalapozni, és meg is kell ezt tennem. Azonban az, hogy mi az iszlám, és hogy valamely előzetesen fabrikált vallásfogalom milyen módon illik hozzá, hosszas tanulmányozást követel, amelynek kivitelezése még az iszlámkutatóknak sem sikerül kivétel nélkül; részint azért, mert nem szabadulnak meg saját nyugati előfeltevéseiktől, részint azért, mert csak egyes csoportok önértelmezésével azonosítják az iszlámot, részint azért, mert az iszlám keletkezésének vizsgálatát nem tartják kutatási feladatuknak. Mindez a szír, az arámi és vélhetően még más nyelvek ismeretét is feltételeznék, ugyanúgy, mint ahogy archeológiai és numizmatikai tanulmányokat is. Ennélfogva én

a kereszténységre korlátozom magam. Köztudott, hogy csak egyedül ennek is sok, részint egymásnak ellentmondó formái vannak. Erre nemsokára visszatérek.

Előzetesen még néhány rövid szót szólnék vizsgálatom sajátosságáról: saját megértésemet/megértetésemet szolgálja, és filozófiai jellegű marad ott is, ahol teológiai témákat érint. Mivel a kereszténység történeti téma, épp ezért mindenhez történetileg nyúlok hozzá. A kereszténység jelenkori prezentációiról vissza fogok térni a régi hitvallásokhoz és részint a Bibliához is. Egy történeti mozgalom képét szeretném felkelteni, és nem egy absztrakt, velem szemben álló tézisét. Ellenőrizhető, filológiai módon érvelek, anélkül, hogy elvesznék ama részletekben, melyek figyelembevétele csak speciális vizsgálatok esetén szükséges. Ám a részletek nélkül nem megy. A filozófiai gondolkodás csak akkor válik alaposabbá, ha precíz észrevételeket állít elő önmaga számára. Az észrevételeket azonban *elő kell állítanunk*, az objektumok nem esnek mintegy belénk. Bizonyára akadnak olyan emberek, akik túl sok észrevételt állítanak elő önmaguk számára, akik csak gyűjtenek és kevésbé gondolkodnak. Megkísérlem hozzákötni a filozófiát a történelemhez; másképp fogalmazva, megkísérlek úgy gondolkodni az igazságról, hogy közben ne tekintsek el a Biblia szövegétől vagy azon fejlődésvonalaktól, melyek Ágoston vagy Luther gondolkodásában jelentkeztek. Pontosan kívánom olvasni a keresztény gondolkodás forrásait, és arra kívánok rákérdezni, hogy hol lelhetők fel a számomra ma az igazság megvalósítható esélyei. Filozófusként az igazságra vonatkozó érdeklődéstől hajtva történeti egzaktussággal akarok beszélni a kereszténységről mint történetileg adott komplex jelenségek sorozatáról. Aki történeti módszerrel dolgozik, annak nem szívügye

a keresztény vallás dokumentumanyaga. Szkeptikus távolságtartást érdemelnek azon filozófáló szerzők, akik azért szándékozzák a kereszténységet előbb *megváltoztatni* és kijavítani, hogy utána azt teljes szívükből igeneljék. Ők azt állítják, hogy az egyházi jellegű kereszténység nem érti helyesen önnön saját intencióját. Ezen intenciót tisztázni kell számára, és ezután válik majd a jövő vallásává, melynek eljött az ideje. Többnyire el akarják tőle vitatni a betű szerinti önértelmezést. Jobban szeretnék, ha szabadabb, képletesebb és emberibb volna: csak az ő általuk kitalált kereszténységet tartják az igazinak. Az ilyen filozófusok, akik teológusok is lehetnek, voltaképpen egy másik egyházat szándékoznak megalapozni. Ez azonban nem filozófusok feladata; amúgy sem sikerül nekik.

Az ilyen jó szándékú gondolkodók egyik példája Gianni Vattimo. Szereti katolikus egyházát és nem akar megválni attól. Ennélfogva egyházának a nőkről és a homoszexuálisokról másként kell gondolkodnia, mint ahogy azt teszi. Sőt, Vattimo még többet kíván tőle: fel kell adnia igazságfelfogásának „objektivizmusát”, és meg kell engednie üzenetének új értelmezését. Metaforikusan kell megvilágítania dogmáit.

Nem úgy tűnik, mintha a római egyháznak szándékában állna teljesíteni Vattimo kívánságait. Ezek már 1965-ben is illuzórikusnak bizonyultak. Vattimo úgy jelenik meg szemeim előtt, mint egy barátságos és érzékeny lelkületű fiatalember, aki családi tradíciót követve került egy horgászegyesületbe – egyébként Németországban ma is vannak olyan halásztársaságok, amelybe az ember beleszületik, és amelybe nem vesznek fel idegeneket –, ám akiben később szimpátia támad a halak iránt, és azt javasolja, hogy a horgászegyesületnek a jövőben halak legyilkolása helyett inkább csipkeveréssel kellene foglalkoznia. Csodálattal

adózom az ilyen fiatal emberek lelki kifinomultsága iránt, azonban aligha ígérhetünk számukra sikert. Szívbeli kívánságuk önmagában még nem bizonyítéka semmiféle különös filozófiai minőségnek. Filozófiai szempontból az mutatkozna koherensnek, ha elhagyná a horgászegyesületet, mégpedig anélkül, hogy elátkozná azt, így ugyanis csak a ragaszkodás ama szokásos képességét mutatja, melynek az egyesület tartós fennállását köszönheti.

2. Mit jelent esetünkben a „keresztény”?

Tetszetős dolog, amit hallok,
Mégis tévelygés, érzem ezt én:
Te nem vagy igazi keresztény!
Goethe: *Faust*, I. rész, 3466 skk.³

Annak, aki azt állítja önmagáról, hogy nem keresztény, értelemszerűen hozzá kell azt is fűznie, hogy mit ért a „kereszténynek lenni” alatt. Ez egyáltalán nem könnyű, ugyanis nem létezik olyan, hogy *a* kereszténység, hanem csak olyan, hogy kereszténységek. Szerencsére nem kell eldöntennem, hogy kinek van joga önmagát „kereszténynek” nevezni. Úgy tűnik, hogy ezen elnevezés kívánatos és birtoklása vitathatatlan. Én csak azt szeretném elmondani, hogy *én* a keresztény létezés mely értelme szerint nem vagyok keresztény.

A „keresztény” szót többféleképpen lehet értelmezni. Időnként az ember már csak azáltal is „kereszténynek” számít, hogy nem hamisít csekkeket és nem veri a felesé-

³ Johann Wolfgang Goethe: *Faust. A tragédia első része*. Ford. Márton László. Budapest, Ikon, 1994. 135.